

УДК 821.161.2-1

Оксана Векуа

**ПРИТЯГАЛЬНА СИЛА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
ДЛЯ НЕЕТНІЧНИХ УКРАЇНЦІВ**

У статті порушено проблему культурної ідентичності та притягальної сили української національної культури для неетнічних українців. Культура, що «затягує» у своє силове поле репрезентантів інших культур, є самодостатньою, а також повертає своєму народові ціннісні орієнтації, котрих він був позбавлений протягом довгих століть перебування у стані згубної недержавності.

Ключові слова: культура, діалог, нація, ідентичність, традиція, філософія.

Vekua O.

THE ATTRACTIVE FORCE OF UKRAINIAN NATIONAL CULTURE TO NON-ETHNIC UKRAINIANS.

The article investigates the issues of cultural identity and the attractive force Ukrainian national culture to non-ethnic Ukrainian. Culture is “addictive” in his force field representants of other cultures, is self-sufficient, and returns to his people values, which he was denied for many centuries being able not harmful state.

Key words: culture, dialogue, nation, identity, tradition, philosophy.

Векуа О.

**ПРИТЯГАТЕЛЬНАЯ СИЛА УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
ДЛЯ НЕЭТНИЧЕСКИХ УКРАИНЦЕВ.**

В статье поднимаются проблемы культурной идентичности и притягательной силы украинской национальной культуры для неэтнические украинский. Культура которая «затягивает» в свое силовое поле репрезентантов других культур, является самодостаточной, а также возвращает своему народу ценностные ориентации, которых он был лишен в течение долгих веков пребывания в состоянии губительны негосударственности.

Ключевые слова: культура, диалог, нация, идентичность, традиция, философия.

Можемо стверджувати, що нова якість культури, яка є її силове поле, утворилося саме в Україні (в європейській культурі бракувало притягальної сили для «некорінних» за походженням людей). Але в певний момент, чи то з огляду на зовнішні несприятливі часи, чи внутрішню неподолану інерцію, все це розсіпалося на друзки. І кожен, хто долучиться до збирання цих шматочків, зробить неоціненну послугу своїй нації, бо в такий спосіб означає правдиві пунктири шляху, дороги своїх велетів, творчих особистостей, які дотепер визначають життя нації.

Ця робота – ще одна спроба віддати борги за гріх непам'яті, поки є час подолати цей гріх у найменш хворобливий спосіб. Треба віддати належне українському народові, який протягом століть своєї непростой історії беріг живу мову, як живу душу, у піснях, думках, казках, легендах, жартах, усній творчості. І, врешті, XIX ст. – це століття, яке змогло перепрограмувати культурне життя нації на потужну, функціонально багату мову, що доти існувала лише як розмовна. Особлива місія мови в XIX ст. – мова поступово, але твердо стає мовою духовного і культурного життя нації. Титанічна праця українських письменників над українським словом, своїм внутрішнім прагненням змінити свідомість свого сучасника в бік націоналізму, приклад видатних особистостей, постулат «природного права», практичної мотивації «задля простих людей», свідомість багатства власної мови, боротьбу антагоністичних понять у ставленні до своєї мови «гідності» і «погорди» – усе це, на думку дослідників, визначало глибинні мотиваційні чинники на тлі філософсько-культурних вимірів змінюваної епохи. У контексті духовної культури Володимир Журавльов запроваджує поняття «історико-культурний ареал», який чимось нагадує державу, проте відрізняється від неї тим, що не адміністративна, а духовна взаємодія становить його цілісність: «... не так воєнна сила – солдат чи лицар – як діячі духовної культури та ідеології – священник і монах, шкільний учитель, книговидавець, письменник і вчений – становлять той підсоціум, який охороняє цілісність і розширює межі свого культурно-історичного ареалу. Його форпости – монастирі і церкви, школи і типографії, його зброя – слово, буква і книга, мова».

Духовний продукт певної епохи матеріалізується в знакових постатях. Творчі долі українського письменства мають бути чітко вписані в національну «матрицю» свого часу з усвідомленням тягlosti традиції, того, що «хтось уже був тут до тебе», врешті, перспективи шляхом деколонізації свідомості українця. Інак-

ше людські долі розсипаються на «суму приватних історій». «Оживити» свідомість духовного середовища певної доби нині можемо через архівні матеріали. Цінним у цьому ключі є корпус праць...

У ХХ ст. неklasичною фізикою було зроблене унікальне відкриття, яке ще буде мати свої наслідки, а саме – час – не лінійна величина, як ми всі до того звикли. Це відкриття передбачає іншу концепцію часу, а це означає зміну людської свідомості, щоб бути готовим усе це сприйняти. Майже за Орвеллом, невідоме минуле керує теперішнім буттям. І випасти з часового поля – це можливість знайти себе в іншому, нічим не гіршому, але інакшому полі. Про існування метачасу, в якому традицію вважають складовою будь-якого новаторства, писали автори «Епістемології культури». У векторному вимірі метачасу культури немовби двоспрямований – і вперед, і назад, і до центру, і від центру часового потоку. Ось чому в культурі мають місце «вічні образи», своєрідні інваріанти історичного процесу [8, с. 38].

Особистісний чинник у зовнішньому розвитку української літератури завжди мав першорядне значення і часом був рушієм суспільно-літературних взаємин, з огляду на що М. Жулинський зауважував, що «в літературі витворився особливий тип митця-інтелектуала та суспільної особистості як того вимагав час».

Українська культурна історія багата на інтелектуальні сюжети, цивілізаційні історії або ж історії ідей. Інша річ, що через брутальний зовнішній тиск українець був відлучений від власного культурного простору, і українська критика була замкнена сама на собі. Проте інтелектуальна історія України – це шлях від гноблення до свободи, шлях вибору автономного існування між «Заходом, Імперією та Нацією», зрештою, вона цікава.

Історики літератури відносять українську літературну традицію до такої, у якій не було можливості сповна «виговоритись». Ще у 20-х роках Д. Чижевський указує, що «в межах національних у слов'ян і досі поруч із чистими теоретиками можуть бути поставлені мисленики, які тільки намічали ідеї, тільки кидали думки, не продумуючи їх до кінця, не даючи їм останньої філософської обробки» [1, с. 71]. Проте наступні покоління, шукаючи духовного опертя в більш віддаленому часі, віднаходили ті ідеї та розвивали їх у контексті вже сучасних їм обставин.

У 1913 р. в Парижі виходить стаття французького історика Сеньобса «Unenation orprimel». Мотивація появи цієї статті, за свідченням автора, дати уявлення Європі про історію пригнічених націй, зокрема української, та про ті цінності, які дала світові українська культура.

«В ХІХ ст. цей поневолений народ (український) заявив про себе світові завдяки культурницькій силі своїх митців: українці були найпотужнішими співаками Європи, і знаменита російська музика – це музика України, і це українець Гоголь показав дорогу російським романтикам. Нарешті, усвідомлення своєї спільності в мові, звичаях, почуттях і характері: вони (українці) бажали мати свою літературу. Російська реакція грубо (по-скотськи) придушила цей порив заборонами (в 1876 р.) видавати книги українською мовою. Згадайте (уявіть), що французькі можновладці заборонили Містралю видавати свою поему «Mireille» провансальською мовою. Революція 1905 р. змусила скасувати ці негідні заходи, проте література українська залишилася під владою російської цензури» [2]. І далі французький історик додає щодо характеру українця: «Українці не думають застосовувати силу ні проти російської держави, ні проти австрійської, яка віддала Рутенів під владу поляків. Вони лише вимагають необхідної автономії, щоб забезпечити повагу своїй мові, звичаям, церкві» [3].

П. Юркевич основою українського сприйняття світу через сердечну палітру бачить кордоцентризм. За М. Максимовичем, ментальність українця – це шлях метаморфоз: «В українця відгукується дух древнього землероба, праця якого перервана війною; він втягнений у війну і на війні він змужнів та став воїном» [4, с. 201].

Українські митці в часовому вимірі ХІХ – ХХІ ст. демонстрували майстер – клас ширості – того, що ми втрачаємо в гонитві за суетою життя. На цьому часовому відтинку середовище не завжди працювало на те, аби мати можливість втілювати свою українськість. Літературний емоціоналізм кінця ХІХ – початку ХХ ст. засвідчив, що гуманістично – екзистенційна проблематика є основою генетичного коду української філософської культури, а «екзистенційно – особистісна поліфонічність світобачення – провідна у структурі української духовності».

Сучасні літературознавці наголошують на тому, що текст не живе фізичними вимірами часу, він триває в часі, бо найпотужніші виміри нації – духовні. Також для творчих особистостей, що формували духовну парадигму своєї нації впродовж окресленого періоду, існували дві фундаментальні речі, що давали духовну силу – фольклор та етнографія. Первинність духовних опор засвідчують громадівці (П. Чубинський, П. Житецький, В. Антонович, М. Драгоманов), які забезпечуючи свій шмат роботи, прокладали ґрунт поколінню 20-30-х років ХХ ст. Поколінню, яке вже політично структуризувалося, яке, власне, розстріляли, проте інтелектуальна потуга розстріляного покоління була настільки сильною, що на цьому ґрунті викристалізувалося покоління шістдесятників, яке, руйнуючи тоталітарну систему, підготувало Майдан Гідності 2014 року. І П. Чубинський, і М. Драгоманов, і В. Антонович, і П. Житецький деколонізували свідомість українця в можливий їм спосіб – власним інтелектуальними здобутками, досліджуючи духовні основи нації – українську літературу, культуру, історію, мову. «Київ, один з найстаріших культурних центрів України, давно вже був осередком національного українського руху, де залишалися живими кра-

щі традиції: Кирило-Методіївських братчиків та поволі вироблялася й оформлялася ідеологія нових поколінь української громади. Якраз на 70-ті роки припадає розквіт т. зв. українофільського руху в Києві, що нерозривно пов'язаний з іменами Драгоманова, Антоновича, Чубинського, Житецького, Лисенка та багатьох інших, із великим науковим і національним піднесенням проходить III Археологічний з'їзд (1874 р.), дедалі більше друкується українських книжок, що несуть з собою українські ідеї та вчать українського слова; свій вплив на громадську думку кийські українофіли починають провадити навіть через пресу (Київській Телеграф)» [5]. Водночас традиції українофілів уже не були актуальними для товариства «Братство Тарасівців» (1891 р.), до якого, крім автора теоретичного обґрунтування концепції українського націоналізму Миколи Міхновського, належали також Іван Липа, Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський, Мусій Кононенко, Володимир Шемет, Володимир Самійленко, Микола Вороний. «Тарасівці» називають себе свідомими українцями, відкидаючи досить розмиті концепції українофілів. «Братство Тарасівців» було продовженням лінії Кирило-Методіївського братства.

Основна перешкода на шляху природного поширення власної мови, літератури і культури крилася в колонізованому мисленні (внаслідок бруталного зовнішнього втручання). Саме такий колонізований розум у другій пол. XIX ст. породив в Україні теорію «мови і літератури для хатнього вжитку».

Означення, а відтак, розуміння неперебутності питомої мови ставить перед дослідником ланцюг проблем позамовного і позалітературного характеру – від суспільно-політичних, суспільно-психологічних до ідейно-філософських, часто названих «духом часу», що ми і прагнемо дослідити.

У ставленні до XIX ст. як етапу розвитку української літератури ми виходили із розуміння закономірностей розвитку літератури і мистецтва як іманентного процесу, притаманного одній із галузей духовно-практичної діяльності людей. Безперечно, цей процес тісно пов'язаний із суспільним розвитком, але не інтегрується ним. Таке означало б втрату специфіки цієї галузі духовно-практичної діяльності. Об'єктом дослідження є суспільно-історичні умови та ідейно-філософські засади рецепції художніх систем у діахронії (XIX – XXI ст.) та втілення їх у авторському тексті. Предмет дослідження – індивідуальна (творча) національна свідомість та свідомість провідних (елітних) духовно-освітніх середовищ; кореляція національної свідомості та синергетика національної ідентичності в контексті суспільно-політичного протиборства і підпорядкування; вибір мови як культурно-політичного вектора розвитку суспільства; провідної ролі освітньої еліти українського суспільства. Ми дотримувалися того погляду, що, трактуючи події певного періоду історії літератури, слід виходити з іманентних закономірностей і структур. Суб'єктом літературного процесу досліджуваного нами періоду є художня свідомість, її формування, зміни, власне, мотиви цих змін. Поезія як об'єкт дослідження визначеного періоду обрана нами як демонстрація найбільш суб'єктивного світу творчої індивідуальності. Крім того, що поезія обмежувала повзучу мораль «людини отари» і забезпечувала потребу суспільної свідомості в нетлінних вартостях, вона, по суті, стала мапою зміни свідомості творчої особистості з найтоншими, чуттєвими виявами закодкованої етичної енергії.

Чи не з іманентно-наявного психологічного роздвоєння «імпресіонізму – експресіонізму» виникла доктрина Д. Донцова – «між настроями мирної хліборобської душі і добою, що жадала появи людини не плуга, а меча» [6, с. 68]. Те вольове начало в українській культурі, про яке мріяв Д. Донцов, втілювалося в поезії Лесі Українки, Олени Теліги, О. Ольжича та Є. Маланюка. І тепер ми підходимо до принципово важливого питання визначальних критеріїв українського літературного процесу. Розуміння неприродності його в суспільно-політичному становищі, що склалося, ніби витало в повітрі, проте формулює чи не вперше ознаки цієї неприродності Д. Донцов – окупація України чужорідним елементом, що уможливила формування поневоленого (колонізованого) розуму її інтелектуально-духовних середовищ. До того ж, ще 1910 р. Д. Донцов формулює тезу про споживацьке (матеріальне) суспільство, яке сьогодні активно обговорюється, і підсумовує, що сформувала це суспільство соціалістична (ліберальна) ідеологія. Аналізуючи суспільний стан речей 1906 р., Д. Донцов прийшов до розуміння того, що «кожен російський ідеологічний табір – ліберали, соціал-демократи, монархісти, консерватори – просякнутий шовіністичною ненавистю до всього українського».

Окупація була направлена на те, щоб вичавити людське з людини, а також позбавити її будь-яких національних ментальних рис. Навіть дуже обдаровану, дуже світлу, дуже талановиту творчу особистість можна зламати і пристосувати її під певну систему.

Уже поет і філософ нашої сучасності – Ліна Костенко сортує більш нещадно і жорстко ці покручі: «...ушкоджений тоталітаризмом адаптований розум. Це ще гірше, ніж поневолений. Бо, за словами Ніцше, ув'язнений поневолений розум хоч стрепенеться і вдариться крилами об ґрати. А адаптований розум не здатний до ривка, він до всього швидко звикає і не реагує навіть на подразнення».

Дослідження деколонізації художньої свідомості української лірики XIX – XXI ст. в контексті національної (етнічної) свідомості елітарних духовно-освітніх середовищ, письменницьких кіл та особистісних творчих доль – під таким кутком зору – це перша така розвідка. Водночас багато вчених у різні часи принагідно чи з погляду різних предметів (філософії, наприклад) порушували таку тему, не пропонуючи цілісної студії. Багатогранність цієї проблематики зумовлена тим, що вона перебуває на межі літературознавства, історії філософії, соціології, історії літературної мови. Нас цікавлять детерміновані зв'язки між

історичними подіями, змінами художніх систем, фактами історії суспільства, зміною художньої свідомості творчої індивідуальності в динаміці змін ідейно-філософських епох та світоглядових картин. З огляду на багатоплановість такого об'єкта дослідження, виокремимо низку провідних учених, які акцентували свою увагу на характерних сегментах цієї проблематики: І. Франко, М. Євшан, В. Барка, М. Грушевський, Д. Донцов, О. Дей, С. Барабаш, А. Гуляк, Н. Гаєвська, Я. Гарасим, Г. Семенюк, І. Денисюк, М. Жулинський, О. Івановська, Ю. Шерех та ін.

Виокремимо низку дослідників із суміжних галузей, без яких неможливо трактування літературознавчого об'єкта з погляду деколонізації свідомості. Йдеться про праці М. Шлемкевича, В. Липинського, О. Забужко, Л. Челідзе, В. Жаботинського, Я. Коллара, Л. Плюща, Д. Чижевського, В. Шевчука, М. Сулими, І. Ісіченка.

Творчість як суспільна цінність криє в собі потужну потенцію актуалізації енергії національного світопочування й світомислення в новочасних контекстах, долучаючись до процесу налагоджування рятівних етично-естетичних програм національного порятунку. Українська культура сьогодні повертає своєму народові ціннісні орієнтири, котрих він був позбавлений протягом століть перебування у стані недержавності та повного вилучення із власного історичного контексту.

Проходження української культури крізь обшири власної історії з її «вершинами і низинами», художнє осмислення цього незглибимого спадку лягає в основу процесу самооновлення незакріпаченої свідомості українців. Саме літературі з її розгорнутими в часі культурними цитатами належало творити ті захисні моделі, філософія яких має силу «пересотворювати» національну психологію.

Аби досягнути невловиму таємниці буття рідного народу в космічному хронотопі і в кожному дні, треба читати його великих поетів. Бо «справжній поет не проживає час: це сам час живе, пульсує, проміниться в його слові. А митець постійно долає межі свого екзистенційного життєпростору, розгортаючи власний індивідуальний час у всіх його мислимих і незбагнених вимірах» [7, с. 5].

Література:

1. Чижевський Д. Ф. Нариси з історії філософії в Україні / Д. Ф. Чижевський. – Прага : Укр. Громад. вид. фонд, 1931. – 175 с.
2. Фонд № 10. – X, 19044–19045.
3. Там само.
4. Максимович М. Песнь о полку Игореве // Собр. Соч. М. Максимовича : В 3-х т. – К., 1876. – Т. 3. – С. 555.
5. Назаревський О. «Березневий рух» київських студентів (1878 р.) – Архів : Ф. X, 14746).
6. Донцов Д. Туга за героїчним . Постаті та ідеї літературної України. – Лондон, 1953. – С. 68.
7. Барабаш С. «Душа прозоріє всесвітом очей...» Поетичний світ Ліни Костенко. – Кіровоград, 2003. – С. 5.
8. Крымский С., Парахонский Б., Мейзерский В. Эпистемология культуры. Введение в обобщенную теорию познания. – К., 1993. – С. 38.